BO‘LAJAK TIBBIYOT XODIMLARIDA KASBIY ETIKA VA DEONTOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Abduraxmonova Iroda Anvarovna
Toshkent shahri Sergeli Abu Ali ibn Sino nomidagi
Jamoat salomatligi texnikumi bosh o’qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak tibbiyot xodimlarida kasbiy etika va deontologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari, mazmuni va samarali usullari tahlil qilingan. Tibbiy ta’lim jarayonida insonparvarlik, bemor shaxsiga hurmat, kasbiy mas’uliyat, tibbiy sirni saqlash, empatiya va muloqot madaniyatini rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, tibbiyot texnikumlarida kasbiy-axloqiy tarbiyani tashkil etishda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, muammoli ta’lim, vaziyatli topshiriqlar, rolli o‘yinlar va klinik amaliyotning ahamiyati yoritilgan. Mahalliy ilmiy adabiyotlar va sog‘liqni saqlash sohasidagi qonunchilik asosida bo‘lajak mutaxassislarning deontologik madaniyatini rivojlantirishga doir pedagogik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kasbiy etika, tibbiy deontologiya, deontologik madaniyat, tibbiy ta’lim, pedagogik asoslar, kasbiy kompetensiya, insonparvarlik, empatiya, tibbiy sir, kasbiy mas’uliyat, axloqiy tarbiya, tibbiy muloqot.

Bugungi kunda sog‘liqni saqlash tizimining rivojlanishi tibbiyot xodimlaridan yuqori darajadagi kasbiy bilim, amaliy ko‘nikma va axloqiy mas’uliyatni talab etadi. Tibbiy yordam sifatini ta’minlash faqat zamonaviy tibbiy texnologiyalar va davolash usullarini o‘zlashtirish bilan cheklanmaydi. Bemor bilan to‘g‘ri muloqot qilish, uning huquqlarini hurmat qilish, shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish va insonparvarlik tamoyillariga rioya etish ham tibbiy faoliyatning muhim tarkibiy qismlaridir. Shu sababli bo‘lajak tibbiyot xodimlarida kasbiy etika va deontologik madaniyatni shakllantirish tibbiy ta’limning dolzarb pedagogik vazifalaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasining «Fuqarolar sog‘lig‘ini saqlash to‘g‘risida»gi Qonunida inson huquqlariga rioya qilish, tibbiy yordamdan foydalanish imkoniyatini ta’minlash va profilaktika choralarining ustuvorligi sog‘liqni saqlashning asosiy tamoyillari sifatida belgilangan [1]. Mazkur tamoyillar bo‘lajak tibbiyot xodimlarini tayyorlashda nafaqat kasbiy bilimlarni, balki axloqiy qarashlar, insonparvarlik va kasbiy mas’uliyatni ham rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Nigora Ahmedovaning «Kasbiy etika va deontologiya: bo‘lajak shifokorlar tarbiyasida innovatsion yondashuvlar» nomli maqolasida bo‘lajak mutaxassislarda kasbiy-ma’naviy fazilatlarni rivojlantirish, axloqiy qaror qabul qilish qobiliyati va empatiyani shakllantirish masalalari yoritilgan [2]. Gulchexra Babadjanova esa tibbiy amaliyotning bo‘lajak shifokorlarda deontologik kompetensiyalarni rivojlantirishdagi ahamiyatiga e’tibor qaratadi [3]. Ushbu ilmiy qarashlar kasbiy-axloqiy tarbiyani nazariy ta’lim va amaliy faoliyat bilan uzviy bog‘liq holda tashkil etish lozimligini ko‘rsatadi.

Maqolaning maqsadi bo‘lajak tibbiyot xodimlarida kasbiy etika va deontologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslarini yoritish, samarali ta’lim metodlarini tahlil qilish hamda tibbiyot texnikumlarida mazkur jarayonni takomillashtirishga doir tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Kasbiy etika — muayyan kasb faoliyatida amal qilinishi lozim bo‘lgan axloqiy me’yorlar, qadriyatlar va xulq-atvor tamoyillari majmuasidir. Tibbiyot sohasida kasbiy etika inson hayoti, salomatligi va qadr-qimmati bilan bevosita bog‘liq bo‘lgani uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Tibbiyot xodimi bemorga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi, uning fikrini tinglashi, imkon qadar tushunarli ma’lumot berishi va o‘z kasbiy faoliyatida halollikni namoyon etishi lozim.

Tibbiy deontologiya esa tibbiyot xodimining kasbiy burchi, bemorlar, ularning yaqinlari, hamkasblari va jamiyat oldidagi mas’uliyatini o‘rganadi. Deontologik madaniyat ushbu burch va majburiyatlarni anglash, ularga ongli ravishda rioya qilish hamda kundalik kasbiy faoliyatda namoyon etish qobiliyatini ifodalaydi.

Deontologik madaniyat bir nechta o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlardan tashkil topadi. Birinchisi — kasbiy-axloqiy bilimlar, ya’ni tibbiy etika, bemor huquqlari, maxfiylik va

kasbiy mas’uliyat haqidagi tushunchalardir. Ikkinchisi — axloqiy munosabatlar bo‘lib, ularga insonparvarlik, adolat, sabr-toqat, hamdardlik va boshqa insonlarning qadr-qimmatini hurmat qilish kiradi. Uchinchisi — kommunikativ ko‘nikmalar, jumladan, bemorni tinglash, xushmuomalalik bilan gaplashish va murakkab vaziyatlarda vazminlikni saqlashdir. To‘rtinchisi esa kasbiy xulq-atvor bo‘lib, axloqiy qoidalarga amalda rioya etishda namoyon bo‘ladi.

Shunday qilib, deontologik madaniyatni shakllantirish faqat axloqiy qoidalarni yodlatish bilan cheklanmasligi kerak. O‘quvchi mazkur qoidalarning mazmunini tushunishi, ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llay olishi va o‘z xatti-harakatlari uchun mas’uliyatni his qilishi zarur.

Bo‘lajak tibbiyot xodimlarida kasbiy etika va deontologik madaniyatni rivojlantirish tizimli pedagogik yondashuvni talab qiladi. Ushbu jarayonda ta’lim, tarbiya va amaliy faoliyat bir-birini to‘ldirishi lozim.

Birinchidan, **shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv** o‘quvchilarda har bir insonning qadr-qimmati, huquqlari va individual xususiyatlarini hurmat qilishni rivojlantiradi. Bunda bemorning yoshi, ruhiy holati, ijtimoiy sharoiti va shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olishga o‘rgatiladi.

Ikkinchidan, **kompetensiyaviy yondashuv** kasbiy-axloqiy bilimlarni amaliy ko‘nikmalarga aylantirishga xizmat qiladi. O‘quvchi tibbiy sirni saqlash, bemorning roziligini hurmat qilish, o‘z vakolatlari chegarasini bilish va zarur holatlarda tajribali mutaxassisdan yordam so‘rashni amalda bajara olishi kerak.

Uchinchidan, **faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv** o‘quvchilarning axloqiy vaziyatlarda mustaqil fikrlashi, muammoni tahlil qilishi va asoslangan qaror qabul qilishini rivojlantiradi. Buning uchun amaliy mashg‘ulotlar, klinik vaziyatlar tahlili, rolli o‘yinlar va guruhli muhokamalardan foydalanish mumkin.

To‘rtinchidan, **tarbiyaviy va refleksiv yondashuv** o‘quvchilarda o‘z xatti-harakatlarini baholash, xatolarini anglash va kasbiy fazilatlarini takomillashtirishga intilishni shakllantiradi. Mashg‘ulot yakunida o‘z faoliyatini tahlil qilish, o‘qituvchi fikr-

mulohazalarini qabul qilish va kelgusidagi harakatlarini rejalashtirish ushbu jarayonning muhim qismidir.

Mahalliy tadqiqotlarda ham kasbiy etika va deontologiyani shakllantirishda innovatsion pedagogik usullar, axloqiy qadriyatlar va amaliy tajribaning o‘zaro uyg‘unligiga e’tibor qaratiladi [2; 3]. Demak, tibbiyot texnikumlarida deontologik tarbiyani alohida mavzu sifatida o‘qitish bilan birga, boshqa kasbiy fanlar mazmuniga ham singdirish maqsadga muvofiq.

Tibbiyot texnikumlarida o‘quvchilarning kasbiy-axloqiy tayyorgarligini takomillashtirish uchun nazariy mashg‘ulotlarni interfaol metodlar bilan boyitish zarur.

Muammoli vaziyatlar metodi. O‘qituvchi o‘quvchilarga kasbiy faoliyatda uchrashi mumkin bo‘lgan axloqiy vaziyatlarni taqdim etadi. Masalan, bemorning qarindoshi uning sog‘lig‘i haqidagi ma’lumotni so‘raydi, biroq bemor bu ma’lumotni boshqalarga oshkor etishga rozilik bermagan. O‘quvchilar vaziyatni tahlil qilib, bemorning maxfiylik huquqi va kasbiy mas’uliyat nuqtayi nazaridan to‘g‘ri yo‘lni aniqlaydilar. Bunday mashg‘ulotlar axloqiy tafakkur va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Rolli o‘yinlar metodi. O‘quvchilar tibbiyot xodimi, bemor va bemorning yaqinlari rollarini bajaradilar. Ushbu jarayonda ular bemor bilan salomlashish, o‘zini tanishtirish, muolajani tushuntirish, savollarga javob berish va murakkab vaziyatlarda xushmuomalalikni saqlashni mashq qiladilar. Mashg‘ulot yakunida ishtirokchilarning muloqot uslubi va axloqiy qarorlari muhokama qilinadi.

Keys-stadi metodi. Ushbu metod muayyan kasbiy vaziyatni chuqur tahlil qilishga asoslanadi. O‘quvchilar muammoni aniqlaydilar, tegishli axloqiy tamoyillarni belgilaydilar, muqobil yechimlarni taqqoslaydilar va o‘z qarorlarini asoslaydilar. Keys-stadi nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarga tatbiq etish imkonini beradi.

Klinik amaliyot va pedagogik kuzatish. Amaliyot davomida o‘quvchilar tajribali tibbiyot xodimlarining bemorlar bilan munosabatini kuzatib, kasbiy muloqot va axloqiy xulq-atvor namunalarini o‘rganadilar. Amaliyot rahbari o‘quvchilarga bemor huquqlarini hurmat qilish, tibbiy sirni saqlash, shaxsiy gigiyena va kasbiy intizomga rioya etish bo‘yicha muntazam tavsiyalar berib borishi lozim.

Mazkur metodlarning samaradorligi ularni maqsadli, izchil va o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasiga mos ravishda qo‘llashga bog‘liq.Pedagog bo‘lajak tibbiyot xodimlarining kasbiy-axloqiy qarashlarini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. O‘qituvchining o‘quvchilarga munosabati, adolatli baholashi, muloqot madaniyati va kasbiy mas’uliyati tarbiyaviy namuna vazifasini bajaradi. Shu sababli pedagog nafaqat nazariy bilimlarni yetkazuvchi, balki o‘quvchilarning kasbiy qadriyatlarini shakllantiruvchi shaxs hamdir.

O‘qituvchi mashg‘ulotlarda o‘quvchilarning fikrlarini hurmat qilishi, savollar berishiga imkon yaratishi, xatolarini kamsitmasdan tushuntirishi va mustaqil fikrlashini rag‘batlantirishi lozim. Bunday muhit o‘quvchilarda o‘zaro hurmat, mas’uliyat va hamkorlik madaniyatini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, tibbiyot texnikumlari va klinik amaliyot bazalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhimdir. Nazariy mashg‘ulotlarda o‘rganilgan axloqiy qoidalar amaliyotda mustahkamlanishi, amaliyot davomida uchragan vaziyatlar esa darslarda tahlil qilinishi mumkin. Bu ta’lim va amaliy faoliyat o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlaydi.

Bo‘lajak tibbiyot xodimlarida deontologik madaniyatning shakllanganlik darajasini aniqlash uchun nazariy bilimlar bilan bir qatorda, amaliy xulq-atvor va muloqot ko‘nikmalarini ham baholash zarur.

Bunda quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

- **Bilim mezoni:** tibbiy etika, deontologiya, bemor huquqlari va tibbiy sir haqidagi bilimlarni egallaganligi.
- **Axloqiy munosabat mezoni:** insonparvarlik, hamdardlik, adolat va bemorga hurmat bilan yondashishi.
- **Kommunikativ mezon:** bemorni tinglash, tushunarli muloqot qilish va nizoli vaziyatlarda vazminlikni saqlashi.
- **Amaliy xulq-atvor mezoni:** kasbiy qoidalar, maxfiylik va o‘z vakolatlari chegaralariga rioya etishi.
- **Refleksiv mezon:** o‘z faoliyatini tahlil qilishi, kamchiliklarini aniqlashi va ularni bartaraf etishga intilishi.

Baholashda kuzatish, vaziyatli topshiriqlar, suhbat, rolli o‘yinlar va o‘z-o‘zini baholash usullaridan foydalanish mumkin. Natijalar o‘quvchining kuchli tomonlari va rivojlantirilishi lozim bo‘lgan ko‘nikmalarni aniqlashga yordam beradi.

Shuni ta’kidlash lozimki, mazkur mezonlar pedagogik baholash uchun tavsiya etilayotgan yondashuvlardir. Ularning muayyan ta’lim muassasasidagi samaradorligini aniqlash uchun amaliy kuzatuv va alohida tadqiqot talab etiladi.

Bo‘lajak tibbiyot xodimlarida kasbiy etika va deontologik madaniyatni shakllantirish tibbiy ta’limning muhim vazifalaridan biri bo‘lib, kelajakdagi kasbiy faoliyatning axloqiy asoslarini belgilaydi. Tibbiyot xodimining kasbiy mahorati nafaqat nazariy bilimlari va amaliy ko‘nikmalari, balki bemorga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi, uning huquqlarini himoya qilishi, tibbiy sirni saqlashi va kasbiy mas’uliyatni his etishi bilan ham belgilanadi.

Tahlil natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, kasbiy etika va deontologiya masalalarini tibbiyot texnikumlarining ta’lim-tarbiya jarayoniga tizimli ravishda kiritish zarur. Bunda nazariy bilimlar amaliy mashg‘ulotlar va klinik amaliyot bilan uzviy bog‘lanishi lozim.

Ikkinchidan, muammoli vaziyatlar, keys-stadi, rolli o‘yinlar va refleksiya metodlaridan foydalanish o‘quvchilarning axloqiy tafakkuri, muloqot madaniyati va kasbiy mas’uliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, pedagog va amaliyot rahbarining shaxsiy namunasi o‘quvchilarning kasbiy-axloqiy qarashlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli ta’lim muassasasi va klinik amaliyot bazalari o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish lozim.

To‘rtinchidan, deontologik madaniyatni baholashda nazariy bilimlar bilan bir qatorda, axloqiy munosabat, kommunikativ ko‘nikmalar, amaliy xulq-atvor va refleksiya mezonlarini ham hisobga olish maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, kasbiy etika va deontologik madaniyatni maqsadli shakllantirish bo‘lajak tibbiyot xodimlarining kasbiy kompetensiyasini mustahkamlash, bemorlar bilan ishonchli munosabat o‘rnatish va insonparvar tibbiy xizmat ko‘rsatish madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining «Fuqarolar sog‘lig‘ini saqlash to‘g‘risida»gi Qonuni. 1996-yil 29-avgust, 265-I-son. Qonunchilik hujjatining amaldagi tahriri. URL: https://lex.uz/uz/acts/-26013

2. Ahmedova N. **Kasbiy etika va deontologiya: bo‘lajak shifokorlar tarbiyasida innovatsion yondashuvlar**. *Maktabgacha va maktab ta’limi* jurnali. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17769614

3. Babadjanova G. **Bo‘lajak shifokorlarda tibbiy-deontologik kompetensiyalarni shakllanishida tibbiy amaliyotning ahamiyati**. *Maktabgacha va maktab ta’limi* jurnali. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17375193

4. Mamasoatov O. **Shifokor etikasi va deontologiyasi asoslari**. *Journal of Analytical Synergy and Scientific Horizon*. DOI: https://doi.org/10.71337/inlibrary.uz.jassh.69923

5. Babayev D. E., Ahmedova G. M. **Ilmiy-tadqiqiy usullar asosida kasbiy etika va deontologiyani rivojlantirish**. *Yangi O‘zbekiston, yangi tadqiqotlar jurnali*. 2026. URL: https://phoenixpublication.net/index.php/TTVAL/article/view/11995

6. UNESCO. **Universal Declaration on Bioethics and Human Rights**. Paris: UNESCO, 2005. URL: https://www.unesco.org/en/ethics-science-technology/bioethics-and-human-rights